

INLEIDING

In een kille najaarochtend tussen Woerden en Gouda in de intercity naar Rotterdam, zag ik de koeien met hun poten in de mist staan. We reden door het laagveengebied met louter graslanden en sloten ertussen. In de verte ging een grote scharlakenrode zon op en brandde de nevel weg. Mijn walkman speelde het liedje Africa van Toto. Oh, Africa was ik maar daar, mompelde ik. Ik wist dat ik zou gaan schrijven, maar dat ze dat van me af wilden pakken, die maanden bij Rijkswaterstaat. 'Nooit zullen ze dit van me afpakken', schreeuwde ik van binnen.

Uiteindelijk heb ik vele boeken en gedichten geschreven. Ik zag het als mijn roeping, al wist ik dat toen nog niet, ergens tussen Woerden en Gouda in de intercity naar Rotterdam. Hoe kan een mens toch zo verdwalen?

1.

Pepijn Soetaers zat dommelend in de trein. Het was de trein in de richting Maastricht-Heerlen. Met knarsende en piepende remmende stopte de dubbeldekker en de conducteur riep om: station Roermond, station Roermond. Nog even en hij zou er zijn. Hij drukte zijn hoofd tegen de bank en

wilde eigenlijk niets anders dan slapen. Hij was wel vaker in Maastricht geweest maar de tussenliggende plaatsen had hij nog nooit bezocht. Ondertussen gleed de trein geruisloos verder. Het was een nieuwe trein, een dubbeldeks. Gemaakt door het Canadese Bombardier in Aken. In de afdeling waar hij zat zaten stickers op de ramen geplakt met silence en stilte. Het was een stiltecoupé. Pepijn vond alles best. Hij had al het gehele land afgereisd en dit deed hij er tussendoor.

2.

In het begin van de 8e eeuw stichtten de Frankische hofmeier Pepijn van Herstal en zijn vrouw Plectrudis een klooster in de nederzetting Susteren. In de oorkonde van Pepijn staat de vermelding: *...ut oratorium ac cellulam in honore et Salvatoris et sanctorum Petri et Pauli vel ceterorum apostolorum et reliquiis sanctorum, mansionile Suestra, situm in pago Mosariorum super fluvio Suestre ... a novo fundamine aedificare deberemus* – dat wij ons verplichten een kerk met een klooster ter ere én van de Christus Salvator en de Heiligen Petrus en Paulus of de nadere apostelen én voor de relieken der heiligen, de hoeve Suestra genaamd, in de Maasgouw, aan het riviertje de Suestra gelegen, vanaf de fundamenten nieuw op te bouwen.

3.

‘Waar is de drinkbeker van Amelberga?’, zei Florian plots.

‘Die is er niet meer’, zei de suppoost.

De 18e-eeuwse ongedateerde inventarislijst vermeldt echter verder een grote zilveren bokaal met een vergulde kom. Deze bokaal zou Amelberga hebben toebehoord. De beker speelde een belangrijke rol in het volksgeloof, omdat het drinken eruit koorts en ziekte zou genezen. Van deze beker is bekend, dat het gebruikt werd om lijdens aan keelziekten uit deze beker te laten drinken. Op hoogtijdagen (en op verzoek) kon men in de kerk uit de beker drinken. Sinds het herstel van de kerkschat in de 19e eeuw wordt de beker in processies meegevoerd.

Amelberga ook bekend als Amalberga en Amelberga van Susteren (Susteren, ca. 900) was een heilige abdis. Volgens de overlevering zou zij de drie dochters van koning Swentibold van Lotharingen (Benedicta, Caecilia en Relindis) in het stiftsklooster in Susteren hebben opgevoed. Dit betekent dat Amelberga leefde rond 900.

Algemeen wordt aangenomen dat zij de eerste abdis van het klooster was.

Het in 1174 door abdis Imago van Loon geschonken evangelarium maakt onderdeel uit

van het oudst bekende reliekeninventaris van Susteren. De kerk bezat toen 17 reliekhouders, die deels van goud en zilver waren. Genoemd worden onder meer een houder voor een H. Kruisrelik, de drinkbeker van Amelberga, de gordel van Gregorius en de tuniek van Alberik.

Deze bokaal of beker van de Heilige Amelberga is nog lang in Susteren bewaard gebleven. In het begin van de vorige eeuw was hij nog in Susteren aanwezig. Tot omstreeks 1900 is deze drinkbeker in het bezit van één van de drie schutterijen geweest (Sint Nicolaas, Sint Petrus en Paulus en Sint Sebastianus), waarbij de schutters er bier uit dronken. Sindsdien is de beker spoorloos. Het is zeer te betreuren dat men een relikwie van de Heilige Amelberga daarvoor gebruikte en dat deze nu verdwenen is.

‘En hij is nooit meer gevonden?’, vroeg Florian aan de suppoost.

‘Hij is ergens bij de schutterijen’, zei de suppoost en daarvoor was de zaak voor hem afgedaan.

Toen ze de trap op gingen van de ‘schatkamer’ scheen de zon zo fel in hun gezicht, dat ze knipperden met hun ogen. Toen ze weer aan het zonlicht gewend waren zeiden ze tegelijkertijd: ‘die bokaal moeten we zoeken.’

4.

Zij zaten in de trein tussen Roermond en Sittard. Het was een dubbeldekstrein en als je boven zat, kon je alles goed zien. Een paar studenten zaten te praten. Het meisje naast haar zat verscholen in een iPod, wachtend op de twitters die ze kreeg. Ze kwamen langs Gebroek (bij Echt) en hij zag hoe de huizen keurig op de overgang van het natte broekland en het droge akkerland lagen. Compleet met een langsdeelgraanschuur. Een idylle in zichzelf. Een klein stukje overgebleven historie. En historie deed haar hart sneller slaan. Gebroek grensde aan De Doort, een tichelgat tussen Echt en Susteren lag, wat weer grensde aan het Taterbosch. Dat had ze opgezocht voordat ze de reis begon. Het was een beroepsdeformatie. Elisa kon het niet laten om als historisch-geografe het landschap zo te duiden.

Even later doorsneed de trein de grachten en wallen in het zuidwesten van het gebied rond Witham te Nieuwstadt waarover werd gezegd: Bij het ontstaan ervan wordt meestal gekeken naar een tekst op het stadszegel van Nieuwstadt die luidt *'nove ville apud (H)elsene'*. Letterlijk vertaald: *van de nieuwe stad nabij (of te) Elsene*. Die naam staat ook op de akte van 1277. Daar staat geschreven: *'de*

nieuwe versterkte stad die genoemd wordt Elsene’.

Kortom de nieuwe stad werd gesticht op de plek van een reeds bestaande nederzetting: (H)elsene genoemd. Dit feodale dorp kreeg een nieuwe naam en zou voortaan onder de naam ‘nova villa’ door de geschiedenis gaan. De nieuwe naam ‘nova ville’ komt in de latere eeuwen in Latijnse akten terug. Ze stond symbool voor de nieuwe status van de nederzetting.

De naam Witham leidde in het verleden tot tal van verrassende interpretaties, maar op dit moment neemt men aan dat deze naam afgeleid is van de heren van Wittem die het herenhuis kochten rond 1425 van de heren van Vlodrop. Witham is veel meer dan alleen maar herenhuis, tiendschuur en de boerderij. Het is een heel historisch landschap. Het open karakter van het weidelandschap bepaalt in hoge mate zijn identiteit. De waarde wordt vooral bepaald door de samenhang tussen de verschillende componenten: herenhuis, tiendschuur, boerderij, weide en middeleeuwse stad met zijn wallen¹).

5.

Plotseling begon de conductrice te piepen door de intercom: 'We naderen station Sittard. Hier wordt de trein ontkoppeld. Treinstellen met het nummer 9356 gaan door naar Maastricht en treinstellen met het nummer 3478 gaan door naar Heerlen. U moet even wachten totdat de deuren opengaan.'

En dit werd nog een keer herhaald. Pepijn werd uit zijn slaap gehaald.

'Sittard!', zei hij en veerde op. 'Hier moet ik eruit. Dit is mijn eindbestemming het stadje Sittard, landerig gelegen tegen de eerste heuvels van het Heuvelland, met een provinciaalse sfeer.'

De naam Sittard is afgeleid van *Siter*, van het Oudhoogduitse *sîte*, *hoogte* of *berghelling*, en de plaats lag dan ook op een hoogte. Dit gebied was gunstig gelegen tussen de Geleenbeek en de Roode Beek. De nederzetting is ontstaan in de Karolingische tijd, tussen 700 en 1000.

Over de betekenis van de naam Sittard of Siter echter bestaan verschillende meningen. Volgens een vrije recente uitleg zou de naam betrekking hebben op een domein, dat uit een gemeenschappelijk bosgebied afgebakend was voor de koning en zijn mensen. Naar dit grotere domein verwijzen ook de al in de twaalfde eeuw vermelde namen Broeksittard, Haagsitterd en

Balsittard. De versterkte kunstmatige hoogte, waaraan later de naam van het Huis op de Berg herinnerde, zou de kern van dit domein geweest moeten zijn.

Het huidige Huis op de Berg dateert van 1642. De voorganger werd geplunderd en vernield in de Dertigjarige Oorlog en de geschiedenis ervan is slechts met moeite uit allerhande verschillende bronnen te reconstrueren. Mogelijk is het huis genoemd naar de familie Van den Berghe, die in het begin van de vijftiende eeuw genoemd wordt in het oorkondenboek van het kapittel. Meer voor de hand ligt, dat de naam van deze familie juist afkomstig is van hun huis dat op een berg(je) lag, de plek van de vroegere motte. In 1422 bekende Johan Walter, zoon van Heynrich van den Berghe, dat hij jaarlijks aan het kapittel twee kapoenen als erfpacht schuldig was, met als onderpand zijn huis op de Oude Markt.

Het nieuwe Huis op de Berg werd gebouwd in Maaslandse stijl met hardstenen kruisvensters en mergelstenen gevelbelijningen. De kruisvensters zijn in 1906 vervangen²).

Het was nog een heel gedoe om uit de trein te komen. Eerste moest het hoogdrukstelsel afgeblazen worden, daarna de treinen ontkoppeld en daarna de treinen van elkaar gereden worden. Maar uiteindelijk stond Pepijn op Sittardse bodem.

6.

De trein deed Sittard aan. Even nog naar de tijd en de temperatuur kijken bij het gebouw van Vixia en dan snel uitstappen. Linéa recta naar de Markt van Sittard.

De weg van het station naar de Markt is een lang lint vol met winkels. De bochtige straat laat neorenaissance zien en 19e eeuwse gestucte panden in velerlei kleuren afgewisseld met een enkel neoclassicistisch of Jugendstilpand. Het is dé winkelstraat van Sittard, vanuit de Stationsstraat overgaand in de Steenweg en na het oversteken van de Rijksweg respectievelijk de Voorstad, de Brandstraat en de Limbrichterstraat genoemd. Het is hier waar het te doen is. Elisa was aangekomen waar zij wilde zijn. Op de Markt in Sittard.

7.

‘Hmm’, zei hij tegen zichzelf. ‘Een afgrijselijk station. Ik geloof dat ze het hier het zwembad noemen. Vieze lichtblauwe tegeltjes overal in een fantasieloos ontwerp. Ik denk dat ik de stationsstraat maar afloop. Dat doen de meeste mensen.’

Pepijn keek vooral naar de gevels.

‘Hah’, zei hij tegen zichzelf.

‘Hier hebben we wat. Eens even kijken, een huis in baksteen opgetrokken, vermoedelijk 19^e eeuws met een mooi balkon van gietijzer.’

Op het bordje stond dat het de sigarenzaak van Thus Laudy (1886-1975) was geweest, die veel liedje en teksten in het Sittards dialect had geschreven. Bij nader inzien toch niet goed genoeg om gebruikt te worden voor wat hij in z’n hoofd had.

De weg ging verder als Steenweg en Pepijn zag de meest onmogelijke 20^e eeuwse gevels aan zich voorbij gaan.

‘Als dat zo doorgaat is er hier niets te filmen’, mompelde hij tegen zichzelf.

Hij kwam bij de altijd drukke kruising van de winkelstraat met de Rijksweg en moest zelfs tien minuten wachten totdat hij kon oversteken.

‘Ik ben eens benieuwd waar die Reinoud Beaumont uithangt?’, zei Pepijn.

‘Hij zou op me wachten ergens op de Markt, maar ik zie geen Markt.’

De route vorderde gestaag en van de Voorstad kwam hij in de Brandstraat die weer overging in de Limbrichterstraat.

‘Snap jij het nog?’, zei hij tegen zichzelf.

‘Waarom geven ze deze winkelstraat niet één naam?’

‘Helaas’, zei hij, ‘ook deze gevels zal ik niet kunnen gebruiken. Het is te doorsnee, te normaal, te 20e eeuws. Daar zitten de kijkers niet op te wachten.’

Even later kwam hij op de Markt. Hij was een verademing na al die kleine smalle winkelstraatjes, waar de winkeliers de hinderlijke gewoonte hadden op reclameborden op de weg te plaatsen, zodat het regelmatig tot opstoppen kwam.

Uitstraling. Waar ook de Sint Michielskerk zich tegoed deed aan de kostbare warmte. Zuid- Sittard is ongetwijfeld al vroeg een marktstad geweest. Al in het stadsrecht van 1243 is sprake van een *forum rerum venalium*, letterlijk: ‘markt voor koopwaren’ en in de oorkonden uit de veertiende en vijftiende eeuw is de markt de meest frequent vermelde plaats³).

Op deze Markt waren vrachtauto’s de horecagelegenheden aan het bevoorraden.

Etenswaaren, fusten bier, kratten drank etc. De

Markt bestaat uit een zonzijde en een schaduwzijde. De beste terrassen zijn dan ook te

vinden aan de zonzijde. Hier liggen 19e eeuwse panden met hardstenenomlijstingen, zoals café

‘Schtad Zitterd’ (afgebrand in 1709, herbouwd tussen 1709 en 1717), een achterliggend pand met een gevelsteen uit 1684 en restaurant ‘Soho’.

Verderop liggen ‘De Gulden Haen’ (vroeger ‘de

Suykerpot') en 'de Hollande', de architect die dit huis in 1889 bouwde heeft enkele bouwstijlen gecombineerd, de zogenaamde eclectische stijl. De muren van de benedenverdieping zijn voorzien van sierstucwerk¹⁴).

Her en der duiken straten weg van de Markt, die, zoals gezegd, vroeger Forum werd genoemd. In de verte ligt de Paardestraat (eerst genoemd als Peerdemaert), voor haar lag de Putstraat (eerst genoemd als Platea Putea), achter haar duikt de Oude Markt (eerst genoemd als Auden Merckt) weg. Uit de Limbrichterstraat (eerst genoemd als Lymborgerstraat) kwamen verscheidene mensen. Naast 'de Hollande' ligt de, eerder genoemde, vroegere 'Waagh', een uit baksteen opgetrokken gebouw uit de 19^e eeuw. Er is nu 'Dods mode' in gevestigd. Hiernaast liggen 'Tapas Cantina' en het restaurant 'Luna'. Verstoopt tussen moderniteiten, en het volledig uit de toon vallende V&D, ligt het Kritzraedthuis. Wachtend op de bezoekers van de VVV. Aan de muurankers is te zien dat het huis in 1620 is gebouwd. Wat direct opvalt, zijn de hardstenen omblokte ramen de hardstenen kruiskozijnen. Er zijn drie steensoorten gebruikt: baksteen, mergel en hardsteen. De mergelbanden die te zien zijn, zijn geen versiering maar waterlijsten. De benedenverdieping diende als opslagplaats; dit is nog te zien aan de poortbogen

aan weerzijden van het gebouw. Het huis werd bij de bouw zodanig ingericht dat de hervormde gemeente van Sittard, die destijds vele leden telde erin een onderkomen kon vinden. De hervormde godsdienstoefening is er evenwel nooit in de praktijk gebracht vanwege de repressie door de hertog van Gulik.

In het huis namen in 1636 de jezuïeten hun intrek, onderleiding van Jacob Kritzraedt van Gangelt die kort na 1649 als eerste de geschiedenis van deze regio heeft geschreven. Naar hem is dit huis genoemd, dat in 1677 de grote stadsbrand doorstond.

Aan de schaduwzijde van de Markt liggen veel 20ste eeuwse panden, met uitzondering van het pand 'Daphne' waar een Grieks restaurant in gevestigd is. Het viel uit de toon door zijn raamhekjes en balustrade. De schaduwzijde wordt ingevuld door het Australische restaurant 'Down Under' en het café 'Ich & Dich'. Helemaal in de hoek, geheel in de schaduw, ligt 'de Kleine Sociëteit'. Gevestigd in een begin 20ste eeuws huis, grenzend aan lunchroom 'Schrage' (1899). Hier is het intieme van de Markt te vinden; in de panden 'Im Heiligen Geist' (1710), 'de Ring' (1665) en 'de Gats' (1535). 'De Kroon' en 'Hotel Limbourg', die majestueus over de Markt heen kijkt, completeren